

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. М. Т. РИЛЬСЬКОГО
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

Культура і мистецтво Чернігово-Сіверщини: міста, події, постаті

До 200-річчя Ніжинської вищої школи

Редактори-упорядники
В. Кузик, О. Кавунник

Ніжин –Київ
2021

У Блакитній залі бібліотеки

Під час дискусії

**КОЛЕКЦІЯ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ
У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ БІБЛІОТЕКИ НІЖИНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М. ГОГОЛЯ**
*(До 200-літнього ювілею бібліотеки
НДУ імені Миколи Гоголя)*

О. С. Морозов

Книгозбірня Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя по праву може вважатися однією з найдавніших діючих науково-освітніх бібліотек Лівобережної України. Її було започатковано 1820 р. разом з відкриттям у Ніжині Гімназії Вищих Наук князя О. Безбородька. За 200-річну історію до складу бібліотеки влилося чимало надзвичайно цінних книжкових пам'яток та колекцій, що згодом перетворило її на унікальне історико-культурне явище.

Початок формування книжкових зібрань університетської бібліотеки сягає першої чверті XIX ст. й тісно пов'язаний з іменами засновників Гімназії, відомих меценатів та державних діячів Російської імперії українського походження, братів Олександра та Іллі Безбородьків. З нагоди відкриття цього навчального закладу у 1820 році відомий меценат та його почесний попечитель, нащадок родини засновників граф О. Г. Кушелєв-Безбородько подарував Гімназії частину успадкованого родинного книжкового зібрання (2500 томів), що містило чимало унікальних видань російської та європейської літератури XVIII-XIX ст. Згодом фонди бібліотеки поповнювали нові надходження від різноманітних благодійників, спеціальна література, навчальні посібники, передплатні та періодичні видання. Після реорганізації Гімназії в Ніжинський історико-філологічний інститут (НІФІ) у 1875 році бібліотека придбала цінні книжкові зібрання професорів Московського університету С. П. Шевирьова (1806-1864), Лейпцизького – Ф. В. Річля (1806-1876), директора С.-Петербурзького історико-філологічного інституту І. Б. Штейнмана (1819-1872). Невдовзі її склад поповнили дублетні примірники польських стародруків з бібліотеки Варшавського університету та рідкісні видання XVI-

XVIII ст. з бібліотеки Ніжинського Грецького Олександрівського училища. Пізніше, у 1920-1930 рр., надійшли цінні приватні книжкові зібрання професорів НІФІ І. Г. Турцевича, М. Н. Бережкова, І. М. Михайловського, В. В. Качановського, К. Ф. Радченка, академіка В. І. Резанова та ін. Формувався унікальний рукописний фонд бібліотеки, де зберігалися документи X-XIX ст., у тому числі грецькі рукописні Євангелія X-XI ст., фрагменти грузинської Біблії XIII ст. на пергаменті, листи венеціанських дожів, східно- та західнослов'янські рукописи XIV-XVIII ст., автографи творів та листи М. В. Гоголя тощо.[1]

На жаль, у XX ст. бібліотечні фонди зазнали суттєвих втрат внаслідок масових вилучень та переміщень літератури. Так, у 1930-х рр. повністю був вилучений з Ніжина рукописний фонд, а також передана в інші установи частина (близько 10 тис. примірників) стародруків та рідкісних видань. За радянської доби вивчення фондів бібліотеки та науково-бібліографічний опис її колекцій не були визнані за пріоритетні напрямки діяльності. І тільки створення 1985 р. за ініціативою наукової громадськості Ніжинського педагогічного інституту імені М. Гоголя та адміністрації бібліотеки Музею рідкісної книги дозволило нарешті привернути увагу до колекції книжкових пам'яток ніжинської вищої школи та розпочати систематичну роботу з її дослідження.

Сьогодні актуальними проблемами наукової діяльності бібліотеки є повна інвентаризація рідкісного фонду, виділення книжкових пам'яток із загального фонду, їх упорядкування, забезпечення надійного збереження, науково-бібліографічна обробка та введення в науковий обіг.[2]. Протягом останніх трьох років працівниками відділу зберігання фондів бібліотеки та Музею рідкісної книги проведено кропітку роботу, унаслідок якої вже виявлено понад 30 тис. книжкових пам'яток та розпочато упорядкування зібрань європейських палеотипів та видань XI-XVII ст., кириличних стародруків XVII – початку XX ст., видань латинського та громадянського шрифтів, колекцій «Полоніка» та «Україніка», книг з маргіналіями та автографами видатних діячів науки та культури тощо. В перспективі – робота по виділенню та упорядкуванню особових колекцій, вияв-

ленню рідкісних та цінних видань XIX ст., що значно збільшить кількість книжкових пам'яток, а також створення електронних каталогів та цифрових копій найбільш цінних видань.

Перлиною бібліотеки НДУ імені Миколи Гоголя, безумовно, слід вважати нечисленну, але надзвичайно цікаву з наукового та історико-культурного погляду збірку кириличних стародруків XVII-XIX ст., яка нараховує сьогодні 182 одиниці зберігання, у тому числі: XVII ст. – 21, XVIII ст. – 78, XIX – поч. XX ст. – 73 примірники. Найдавніша кирилична книга, що входить до складу колекції, датується 1637 р.: це видання Свято-Богоявленського Кутейнського монастиря в м. Орша (Білорусь), відомого твору давньої візантійської літератури «Повість про Варлаама та Іасафа» («Про Варлаама та Іоасафа гісторія»), що приписується грецькому письменнику IX-X ст. Іоанну Дамаскіну. Верхньою хронологічною межею колекції є 1915 рік. У колекції репрезентовано книжкову продукцію видавничих центрів, що діяли на території України (друкарень Києво-Печерської та Почаївської Лаври, а також Новгород-Сіверської та Чернігівської друкарень Л. Барановича, Львівської друкарні ставропігійського інституту), Білорусі (друкарні Кутейнського монастиря під м. Орша та Могильовського братства), Росії (видання Друкарського Двору, Верхньої друкарні С.Полоцького та Синодальної друкарні), Молдови (друкарня Нямецького монастиря), Сербії (м. Сараєво), а також Константино-польської та Бухарестської друкарень, що видавали кириличні книги болгарською та волоською мовами.

Аналіз маргіналій та власницьких записів свідчить: серед кириличних видань ніжинської колекції зберігаються книги, що належали бібліотекам Соловецького та Ніжинського Благовіщенського монастирів, приходським церквам міст і сіл Гетьманщини, приватним зібранням професорів С. Шевирьова, М. Бережкова, протоієрея Андрія Хойнацького, відомим бібліофілам батьку та синові М. М. та І. М. Михайловським. Частина книг надійшла від різноманітних дарувальників вже у наші дні.

Формування колекції кириличних стародруків ніжинської бібліотеки починається у першій чверті XIX ст., коли було запо-

чатковано книгозбірню Ніжинської Гімназії Вищих Наук кн. Безбородька. Треба відзначити, що ніжинське зібрання формувалося не систематично, головним чином через світський характер навчального закладу. У складі бібліотеки була ціла низка видань XVII -поч. XIX ст. релігійного змісту, у т.ч. синодальні видання Святого Письма (Біблія, Євангелія), богословські трактати Іоанна Златоустого, Ісаака Сиріна та ін. отців церкви, книги для домашнього читання («Прологи», «Життя Святих» Дмитрія Туптала-Ростовського) тощо. Серед рідкісних стародруків Гімназичної бібліотеки слід відзначити «Анфологійон» Арсенія Грека (Москва, Синодальна друкарня, 1653 р.), а також унікальне видання «Номоканону» («Кормчої книги», Москва, Синодальна друкарня, 1653 р.) – збірки церковних та світських правил, що відзеркалює складний період церковних реформ та релігійного розколу в Московському царстві середини XVII ст.

1876 р. для бібліотеки Ніжинського ІФІ було придбане бібліотечне зібрання професора московського університету Степана Петровича Шевирьова (1806-1864) – відомого літературознавця та історика словесності, серед приятелів якого були такі видатні особи свого часу, як О. С. Пушкін, К. С. Аксаков, М. В. Гоголь та ін. Бібліотека С. П. Шевирьова нараховувала 3741 назву видань російською та іноземними мовами.[3] У складі його приватного зібрання до Ніжина надійшло кілька цінних кирилических видань, у тому числі «Скрижаль» патріарха Нікона (Москва, Синодальна друкарня, 1656), «Арифметика, сиріч наука числительная» Леонтія Магницького (Москва, 1703), «Лексикон триязычний» Федора Полікарпова (Москва, 1704), «Діянія церковныя и гражданская» Цезаря Баронія (Москва, 1719), «Камінь православної віри» Стефана Яворського (Києво-Печерська Лавра, 1730) тощо. На жаль частина книг бібліотеки С. П. Шевирьова сьогодні вважається втраченою, зокрема – найдавніше кирилическе видання з його зібрання «Лексикон славеноросскій» Памви Беринди (Кутейн, 1653) – книжкова пам'ятка та перший друкований словник української мови, що становить неабиякий інтерес для сучасних мовознавців. Книгу, на жаль, втрачено у 2004 році.

Невдовзі ніжинське книжкове зібрання поповнила особиста бібліотека законовчителя Ніжинського ІФІ, дійсного члена Історичного товариства Нестора-літописця, відомого духовного письменника та історика церкви, законоучителя Ніжинського Ліцею та Історико-філологічного інституту кн. Безбородька, «історіографа та співця» Почаївської Лаври протоієрея Андрія Хойнацького (1836-1888). Після смерті чоловіка вдова А. Хойнацького погодилася продати книги, що належали її чоловікові для нашої книгозбірні.

Головним науково-богословським зацікавленням А. Хойнацького була історія уніатської (греко-католицької) церкви, її літургійна практика та обряди. Отже не дивно, що серед книг вченого інститутська бібліотека придбала серію почаївських видань XVIII ст. богословського та богослужбового характеру («Богословія нравоучительная» 1756 р., «Богословіє нравоучительное повсемственное» Павла Гавриїла Антоїне, 1776 р., «Уніатський служебник» 1771 р., прикрашений чудовими гравюрами А. Гочемського тощо).[4]

У 1920-30-х рр. бібліотека поповнилася книжковим зібранням професора історії ІФІ, визнаного фахівця в галузі середньовічної історії та кримиознавця Михайла Миколайовича Бережкова (1850-1932). Він походив з родини священика, отже кирилическі книги не були раптовим надбанням його приватної книгозбірні. Треба відзначити, що від 1919 р. М. М. Бережков, окрім професорської посади, виконував ще й обов'язки вченого бібліотекаря ніжинської інститутської бібліотеки. Серед переданих ним бібліотеці книг можна назвати такі, як «Бесіди на шестоднев» (твори св. отців у перекладі Єпифанія Славінецького, Москва, Друкарський двір, 1665), «Меч духовний» Ісайї Копинського (Чернігів, 1747), «Православное ісповеданіє віри» Петра Могили (Москва, 1709.) та ін.

Невеликий кількісно, але якісно надзвичайно цінний дарунок у вигляді зібрання видань XVII-XVIII ст. кирилического та громадянського шрифту (47 одиниць зберігання) передав бібліотеці 1919 р. викладач словесності Ніжинської класичної гімназії Іван Миколайович Михайловський (†1920). Доля ніжинського книжкового зібрання родини бібліофілів Михайловських потребує окремого ґрунтовного дослідження, що виходить за межі цього

повідомлення. Поки що можна відзначити, що І. М. Михайловський успадкував цінне книжкове зібрання, яке свого часу зібрав його батько Микола Матвійович Михайловський (1815-1877), петербурзький бібліофіл, філігранознавець та археограф. Працюючи чиновником правління Санкт-Петербурзької Академії Наук та співпрацюючи з Археографічною Комісією, осанній займався колекціонуванням книг і рукописів, яке після смерті батька у 1877 р. син перевіз у Ніжин. На базі зібрання М. М. та І. М. Михайловських були побудовані книжкові виставки Археологічних з'їздів XI у Києві (1899) та XIV у Чернігові (1908). Згодом І. М. Михайловський передав рукописне зібрання батька до московської Рум'янцевської бібліотеки, а основну частину стародруків XVI-XVIII ст. до Імператорської публічної бібліотеки у С.-Петербурзі. [5] Вже у наші дні частину книжкового зібрання Михайловських (серед якого перебувають кириличні стародруки та видання гражданського друку XVIII ст.) віднайдено у складі бібліотеки НДУ імені Миколи Гоголя.[6]

Переважну більшість кириличних стародруків ніжинської колекції сьогодні становлять видання Святого Письма, богослужбові книги, а також зразки проповідницької, агіографічної, історико-церковної, навчально-довідкової літератури. Авторські твори представлені книгами Петра Могили («Православное ісповіданіє віри», Москва, Друкарський двір, 1696), Кирила Транквіліона-Ставровецького («Євангеліє учительное», Могильов, видання М. Воцанки, 1697), Лазаря Барановича («Труби словіспроповідних», Києво-Печерська Лавра, 1674), Симеона Полоцького («Псалтир царя Давида, рифмами переложенная», Москва, Верхня друкарня, 1681), Антонія Радивіловського («Вінець Христов», Києво-Печерська Лавра, 1688), Стефана Яворського («Камінь православної віри», московське видання 1728 р. та видання Києво-Печерської Лаври 1730 р.), Феофана Прокоповича («Духовний регламент», СПб, 1776), Іоанна Максимовича («Феатрон нравоучительний» та «Богородице Діво», видані у Чернігові відповідно 1707 та 1708 рр.), Іоасафа Кроковського («Акафіст та житіє св. Варвари», Києво-Печерська Лавра, 1777) та ін.

Окрасою ніжинської колекції є великоформатне напрестольне Євангеліє (in folio, 46x67 см., вага 17,5 кг.), надруковане у Москві 1689 р. Ця пам'ятка вражає розмірами і є справжнім взірцем друкарського мистецтва кінця XVII ст. Ніжинський фоліант, на

відміну від інших відомих примірників цього видання, що зберігаються у фондах державного історико-культурного заповідника «Києво-Печерська Лавра», Національної Бібліотеки України імені В. Вернадського та Чернігівського історичного музею імені В. Гарновського, відрізняє його вишукане художнє оздоблення. Пишні барокові гравійовані рамки, зображення євангелістів, заставки та заголовки титульної та трьох перших сторінок кожного Євангелія розфарбовані від руки акварельними фарбами та визолочені. Обріз книжкового блоку теж багато оздоблений різьбленим рослинним орнаментом та позолотою. Євангеліє було подароване у Ніжинський Благовіщенський монастир 1709 р. Федором Яворським, рідним братом його засновника митрополита Стефана Яворського. На жаль, не зберігся срібний з позолотою та кошповним камінням оклад цього унікального видання. [7]

Чільне місце в колекції займають видання провідного вітчизняного видавництва XVII-XVIII ст. – друкарні Києво-Печерської лаври. Найдавнішим кириличним лаврським виданням, що збереглося у фондах бібліотеки ніжинського Університету, є датований 1674 р. твір архієпископа Лазаря Барановича «Трубы словес проповідних на нарочітїя дні праздніков...». Ця книга є унікальним мистецьким твором доби бароко, у якому численні гравіровані малюнки, позначені монограмою майстра «Ілії», тісно вплітаються у канву художнього тексту, утворюючи з ним єдине ціле. На останньому аркуші міститься згасаючий напис скорописом XVII ст., що погано читається. Палітурка реставраційна 19 ст.: картон, «мармуровий папір», шкіряний корінець з бинтами та золотим тисненням. Примірник подарований бібліотеці у 1919 р. викладачем ніжинської гімназії І. М. Михайловським.

Цікавим зразком української барокової книги XVII ст. є видання творів проповідника Києво-Печерської лаври та українського духовного письменника Антонія Радивіловського (1620-1688) «Вінець Христов з проповідей недільних, акї з цвітов рожаних, на украшеніє православно-кафоліческой святой восточной церкви сплетений» (1688), що побачило світ завдяки меценатській допомозі гетьмана Івана Степановича Мазепи. Це видання в бібліотечній колекції представлено двома примірниками. Перший, добре збережений, у реставраційній оправі 19 ст., походить

з бібліотеки вже згаданого І. М. Михайловського. Видання відкривається розкішною гравірованою фортою художника Івана Реклинського. У тексті вміщено численні гравіровані ілюстрації на біблійні теми, заставки, кінцівки, набірні виливні прикраси, ініціали. У книзі широко використано гравюри з інших лаврських видань 1620-1640-х років. Власницький запис свідчить: «1717 году, с книг іерея Іоанна Слонскаго, протопресвітера Благовіщенскаго, что на Москві, на сінях у государя.» Цікаво, що священник Іоанн Слонський – це реальний історичний персонаж, який згадується в історичних документах як духівник царевича Олексія Петровича під час перебування останнього у Дрездені в контексті підготовки до майбутнього одруження російського престолонаслідника. Другий примірник «Вінця», походження якого залишається невідомим, гірше збережений (втрачено титул, аркуші на початку переплутані), але має аутентичну палітурку з дерева, обтягнуту темною шкірою зі слідами тиснення та фрагментами застібок. Наскрізний напис на початкових аркушах є блискучим зразком барокових вкладних записів 17 ст.: «Року 1689 місяця маія 5 дня сію книгу глаголемую Вінець Христов Печерского Кіевского друку благочестивий раб Божий Евстафий Григоріевич, мещанин и обивател Лохвицкий, с побожности своей отменивши и на церков Божию Рождества Пресвятой Богородици Ринковую Лохвицкую вічними часами надал, которая книга от того предреченого храма в предковічними часи отдалена бити не мает, а хто би міл ея от церкви отдаливши и на свой пожиток міл отвернуть, таковой под клятву святых отцев [...] иже в Никее подпадет и пред маестатом Божиим суд себи дати міти будет, а надана за священника тое церкви отца Симеона Івановича, которий за онога надавца тоеи книги повинен Господа Бога просити. Аминь.»

1705 роком датується лаврське видання четвертого тому «Житій святих» («Четї-мінеї») Димитрія Туптала-Ростовського (1651-1709) на три місяці (червень, липень та серпень). Ніжинський примірник «Житій» має характерну ознаку: прізвище благодійника видання гетьмана І. Мазепи, вміщене у колофоні на останньому аркуші книги, затерте сажею. Це трапилось, ймовірно, буремного 1709 р., коли опального гетьмана за наказом царя Петра І було піддано церковній анафемі після невдалої спроби відірвати Україну від Московського царства. Ще один примірник «Житій...» Д. Туптала-Ростовського «на

три місяці: март, апріль, маї» лаврського друку, що зберігається у Ніжині, датований 1764 р. та має розкішну двоколірну гравіровану форту, на якій, зокрема, зображено Успенський собор та знамениту лаврську дзвіницю архітектора І. Шеделя.

Серед лаврських друків ніжинської колекції особливо розкішне оздоблення має видання богословсько-полемічного твору видатного філософа, письменника, професора Києво-Могилянської колегії, митрополита, місцеблюстителя московського патріаршого престолу митрополита Стефана Яворського (1658-1722) «Камінь віри православно-кафоліческія восточниа церкві...» (1730). Гравірована форта із зображенням Успенського собору Києво-Печерської Лаври, двоколірний друк, розкішна палітурка XVIII ст., обтягнута сап'яном брунатного кольору із золотим тисненням та металевими застілками на ремінцях – усе це підкреслює особливе значення видання. С. Яворський писав свій найголовніший твір у останні роки життя, коли особливо загострилося його протистояння з царем Петром І, який виявляв прихильність до протестантизму, та давнім суперником, ідеологом імперських та церковних реформ Феофаном Прокоповичем. «Камінь віри» послідовно захищає православну віру та має гостре антипротестантське спрямування, і через це за життя автора не публікувався через офіційну заборону. Лише 1728 р., після смерті автора та царя Петра І, трудами учня митрополита Стефана, серед яких був архієпископ Феофілакт Лопатинський, цей твір було опубліковано у Москві. Книга мала величезну популярність, через що невдовзі постала потреба в другому його перевиданні. Власне, це друге видання і побачило світ у лаврській друкарні 1730 р. з благословення Київського митрополита Варлаама Ванатовича. Книга походить з бібліотеки професора Московського університету С. П. Шевирьова та надійшла до Ніжина у 1876 році.

Відомо, що лаврська друкарня неодноразово надавала поліграфічні послуги Києво-Могилянській Академії, друкувала навчальну літературу та інші академічні видання. Цікавим зразком панегіричного жанру професорів Академії є виданий 1744 р. у лаврській друкарні похвальний вірш Михайла Козачинського (1699-1755) «Августійшей, непобедимой императриці Елисавет Петровні... трегубо и диалектом сложенним и рифмами приветствует... Академія Кіевская», присвячений візиту імператриці до

Києва. Видання надруковане урочистим шрифтом трьома мовами – слов'янською, польською та латинською. Книга походить з бібліотеки вже згаданого професора С. П. Шевирьова.

Ще одним унікальним зразком української барокової книги 18 ст. є вишукано оздоблений примірник «Акафісту Святій Великомучениці Варварі», який належить перу богослова та письменника, митрополита Київського Йосафа Кроковського (бл. 1650-1718). «Ніжинський» примірник надрукований у Лаврській друкарні 1777 р. і є передруком видання 1757 р. Видання прикрашене заставками та гравюрами, містить у своєму складі твір Іоана Золотоустого «Про шанування святих мощів», канон з акафістом святій Варварі, «житіє» святої та «Повість о чесних мощах великомучениці Варвари», що належать перу Димитрія Туптала-Ростовського. Особливістю нашого примірника є те, що на форзацах книги вміщено докладний «літопис» родини Радченко-Федориних. Перший запис, що належить губернському секретарю Афанасію Івановичу Радченку, датований 1835 р. Подальші нотатки містить інформацію не тільки про важливі родинні події, але й інші випадки та історичні факти, що зацікавили автора. Книгу передав бібліотеці ніжинський художник О. І. Кошель.

Богослужбові стародруки лаврського походження у ніжинській бібліотеці представлені такими виданнями, як «Часослов» (1729 р.), «Слідуваний псалтир» (1776 р., два примірники, дуже пошкоджені), «Мінея загальна» (1774 р., має вкладницький запис: «Сию книгу общую мне подарил Омелян Стефанов Едутовский, живущий мещанин града Ніжина, прихода Святониколаевского, в село Милники в храм Святителя Христова Николая въладеній монастира Благовіщенского Ніжинского 1785 года декабря 19 дня за всіх своїх родителей по плоти во впоминовение вечно: Старанием тоя ж церкви милниковской іереем Симеоном Рожовцевым»), «Каноник» (мініатюрне видання, «1/12» аркушу, 1788 р.). Видання текстів Святого Письма репрезентовані такими виданнями, як «Новий заповіт» (1746 р., гравер Андрій Козачковський), «Біблія сіречь книги священного писанія Ветхаго и Новаго Завіту» (1788 р., неповний примірник).

Таким чином, колекція кириличних стародруків XVII -поч. XX ст. бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи

Гоголя є, хоча й нечисленним, але надзвичайно цікавим книжковим зібранням, яке потребує докладного вивчення, науково-бібліографічного опису та введення в науковий обіг. Власне це завдання і є головним напрямком наукової роботи бібліотеки на сучасному етапі.

Примітки:

1. Добиаш А. Заметки об основной библиотеке Нежинского историко-филологического института кн. Безбородко // Известия историко-филологического института князя Безбородко в Нежине. – Т. XV. – 1895. – С. 3.

2. Ленченко Н. Музей рідкісної книги // Рідна школа. – 2000. – № 8 (848). – С. 54-56.

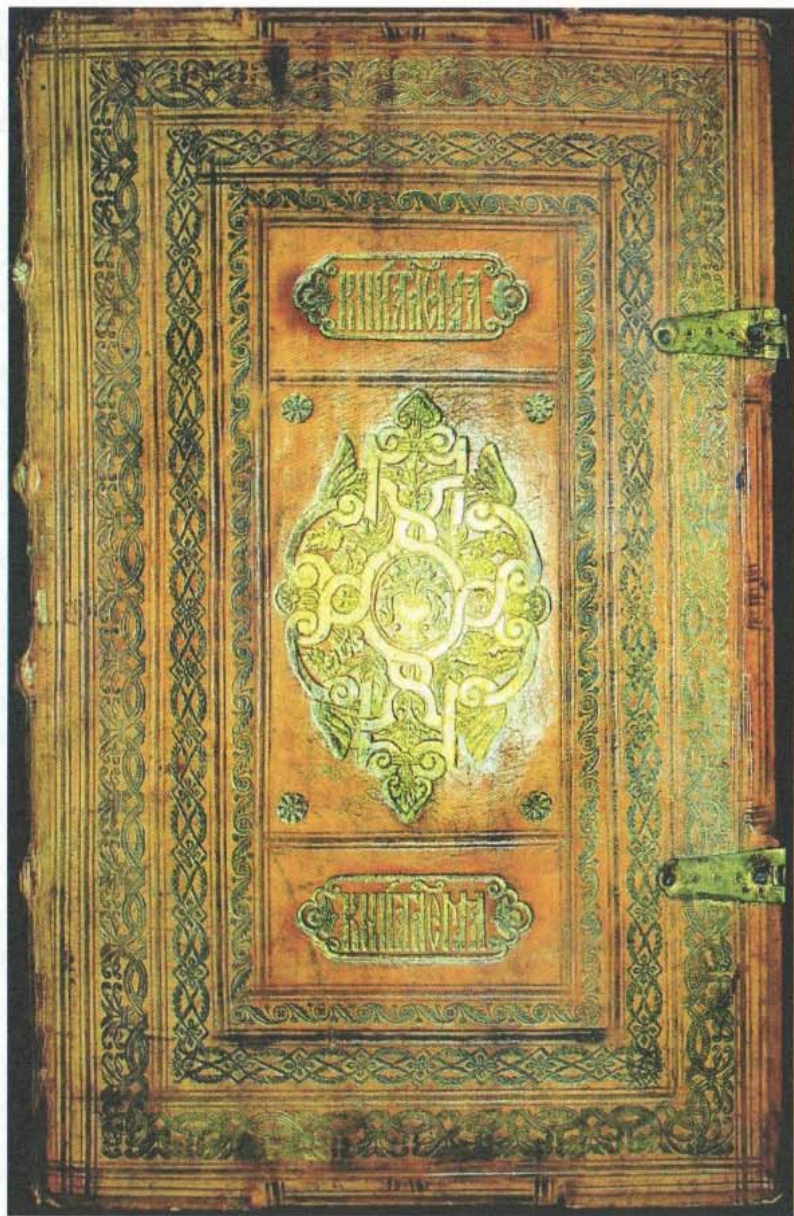
3. Михед П. Про С. Шевирьова та його книжкове зібрання // Інформаційно-науковий вісник бібліотеки НДУ імені М. Гоголя. – 2010. – № 1. – с. 25-32.

4. Див. докладніше: Морозов О. Почаївські стародруки з книжкового зібрання протоієрея Андрія Хойнацького в бібліотеці Ніжинського державного університету // Острозький краєзнавчий збірник / Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина» імені князів Острозьких. – Випуск 11. – Острог: ФОП видавець Свиначук Р. В., 2019. – С. 272-279.

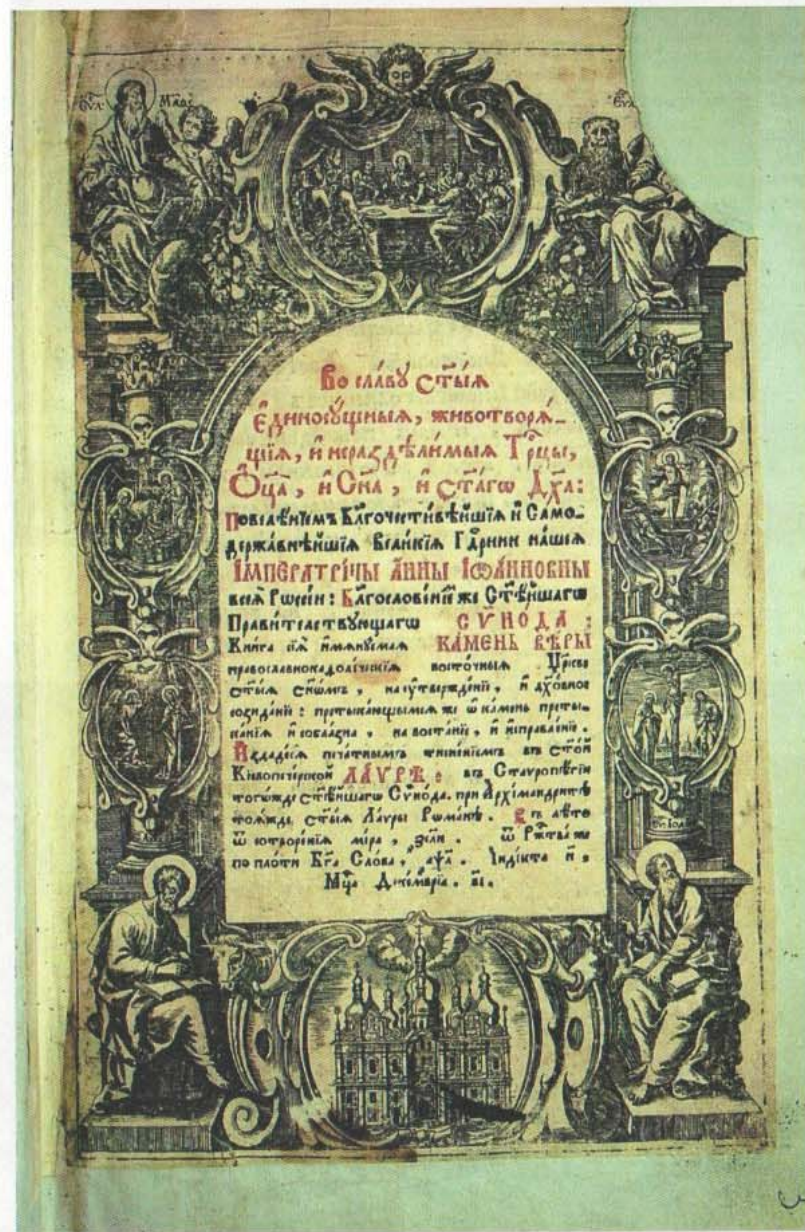
5. Андрюшайтите Ю., П. Лаптев : у истоков отечественного филиграноведения. Москва, 2001. – С. 238-257.

6. Див. докладніше: Морозов О. Книжкове зібрання М. М. та І. М. Михайловських з колекції бібліотеки ім. академіка М. Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Каталог. – Ніжин: Бібліотека імені ак. М. Лавровського, 2015. – 82 с.

7. Див. докладніше: Морозов О. Церковні старожитності в експозиції Музею рідкісної книги НДУ імені М. Гоголя. Напрестольне Євангеліє з Ніжинського Благовіщенського монастиря // Інформаційно-науковий вісник бібліотеки НДУ імені М. Гоголя. – 2010. – № 1. – с. 143-146.

Стефан Яворський. Камінь віри. 1731 р. Палітурка

Стефан Яворський. Камінь віри, 1731

Напрестольне Євангеліє. Москва, 1689 р.

Лазар Баранович. Труби словіс проповідних. 1674

Іоасаф Кроковський. Акафіст св. великомучениці Варварі.
Кієво-Печерська Лавра, 1777

Антоній Радивіловський. Євангеліє Учительне.
Кієво-Печерська Лавра, 1689